

~~25.457~~
ІРИНЕЙ О. ВІГОРИНСЬКИЙ

ДЕЩО
ПРО УКРАЇНСЬКУ ШЛЯХТУ
(ІСТОРИЧНИЙ НАРИС)

ПЕРЕМИШЛЬ

1938 Р.

06
10

НАКЛАДОМ
ВИДАВНИЦТВА „КРИНИЦЯ“ В ПЕРЕМИШЛІ
ПРИ „УКРАЇНСЬКИМ БЕСКИДІ“

О. ІРИНЕЙ О. ВІГОРИНСЬКИЙ

ДЕЩО ПРО УКРАЇНСЬКУ ШЛЯХТУ

(ІСТОРИЧНИЙ НАРИС)

25.951.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ПЕРЕМИШЛЬ

1938 Р.

T3(24K 331/4-286

2001

ВІДБИТКА З „УКРАЇНСЬКОГО БЕСКИДУ”

З Постішної Друкарні в Перемишлі

Переднє слово.

Українська малоземельна або т. зв. загонна шляхта на галицькому загумінку стала в останніх роках знов предметом зацікавлення з боку чинників „власть-імущих“. Та особливша „опіка“ українською шляхтою на наших землях, як побачимо далі, не нова, а давня. Очевидно нова нагінка на нашу шляхту, чи радше залицяння, криє в собі загрозу, бо має на меті чужонаціональні політичні інтереси, а саме збаламутити її, впираючи в неї чужонаціональне походження, у висліді чого хочуть її за всяку ціну спольщити, як зрештою сталось з українською аристократичною шляхтою за історичної Польщі.

Ми є свідками в сучасний момент такої дивовижі, що тут і там вдалось поодинокі гурти нашої шляхти збаламутити, жируючи на її національній несвідомості, недостатчі знання рідної історії, своєї шляхецької генеалогії та свого українського походження.

Очевидно з історичного та об'єктивного становища жонглювання такими чужими та понад всякий сумнів шкідливими для нашої на-

ціональної і політичної справи ідеями серед нашої шляхти, що споконвіку виводить свій рід у більшості від українських княжих бояр, може мати знов неабиякі небажані наслідки, як це було в давнину.

Завданням цієї популярної розвідки буде розкрити очі нашій українській шляхті на дійсний стан речі та на основі історичних джерел і документів доказати, хто були бояри, княжі люде, а згодом, як творилась українська шляхта і по національності і щодо обряду, які були її права, побут, суспільний лад, еволюція привілеїв аж до сучасних нам днів.

На тому місці приходить ся ствердити з прикрістю, що ця сторінка історії про нашу шляхту дуже занедбана, що признають і наші чільні історики, як проф. М. Грушівський. Досі не появилася у нас з тієї ділянки ні одна популярна книжечка, яка насвітлювала б справу української шляхти і переконувала, що в нас таки була своя українська шляхта не тільки дрібна, але і пани-шляхта, князі-магнати, які розплились в чужому морі та і ця бідна, дрібна, понижена шляхта, що ціла осталась на наших землях, це таки українська, а не польська.

Щойно в останньому році появилася брошурка *дра М. Андрусяка* п. н. „Звідки взялася шляхта на наших землях?“ До речі сказати — я вже давно носився з думкою дещо написати про ту справу. Здержувало мене од-

но, а саме, що хтось більш авторитетний напише про шляхту.

На тому місці слід підкреслити, що наш політичний провід та всі круги нашої суспільности повинні рішуче протиставитись новим зазіханням на нашу загонову шляхту. Треба нам повести освідомлюючу роботу серед української шляхти, згуртувати її, надати їй якісь організаційні рями. Слід і нам робити зїзди шляхти, як це роблять поляки тощо.

Та як всюди, так і тут, ми знову дали себе випередити. Перед нами стоїть тривожне питання, чи і тим разом ми видержимо наступ, чи поважний кадр нашої шляхти знов не відійде від нас і чи не повторяться експерименти з часів Казимира В., Ягайлонів та інших? От саме та тривога і страх за стан нашого посідання та любов до меншого брата спонукала мене написати оці рядки. — Коби тільки не було запізно...

Суспільні верстви й класи в княжій добі.

Починаю від княжої доби, коли то вже серед української суспільности (тоді руської) зарисовувались і народжувались виразні форми суспільних верств. Вся суспільність у княжій добі на всіх землях поділялася на три головні групи, а то: на людей княжих або дру-

жинників, людей церковних — духовенство і „людей“ тобто тих, що творили властиву громаду або низи.

Крім того з уваги на правний стан був поділ на людей свободних, несвобідних і півсвобідних. Перед **свобідних** вирізнявались ще люде більші та менші, були теж люде міські „гражани“ і селяне.

Селяне це були або „холопи“ або „смерди“. Словом „**смерд**“ означалось звичайно свободних селян, що сиділи на власному ґрунті, хоч слово смерд уживалося крім того в іншому і то широкому значенні та означувало всіх княжих підданих. Були ще селяне ізгої, сябри і закупи (люде заставлені в грошах третіми особами).

Очевидно такий поділ селян не все і не всюди був однаковий, бо доля тодішніх селян стояла в тісному звязку з розвитком шляхецької верстви, цебто в міру того, як поширювалися привілеї шляхецької верстви, маліли горожанські права селянства.

Назвою „**княж-муж**“ обіймалося свободних людей, що стояли на княжій службі і творили його дружину. Слово „друг“ (дружина) означало „товаришів“, „приятелів“. І так нпр. князь Ярослав говорить до новгородських „людей“: „о люба моя дружино“ (дорогі товариші!) Між князем а дружиною були свободні відносини. Дружинник не був сліпим знаряддям князя чи його слугою, а його товаришем, дорад-

ником. У всіх важчих справах радився князь дружини. Дружину вязала з князем свобідна умова, яку кожночасно могла зірвати і перейти навіть на ворожу службу. Склалась навіть була приказка: „а боярам і слугам вольним воля“.

Княжих людей як і більших людей звали також **боярами**. Опісля принявся поділ на звичайних і „великих“ бояр, як це бачимо в Галичині.

До княжої дружини в ширшому значенні причислювали і „меншу дружину“ т. зв. **отроків** або дітських. Та цією назвою отроків і дітських означались не тільки молодики, початкуючі на княжій службі, але взагалі звали нею рядову дружину.

Князь Святополк згадуючи про 800 отроків, мав на увазі всю свою дружину. Князь Володимир Мстиславич, втративши своїх бояр, каже, що його боярами будуть тепер дітські. Очевидно він не мав тут на думці недоростків. Назвою „молодий“ означались менші члени дружини, хочби навіть сивоволосі, що були лише звичайними рядовиками і княжими слугами.

Чи була якась станова різниця між отроками і дітськими — невідомо. Вsetаки старша дружина мала більші права ніж молодші, більшу платню, політичні впливи і визнатніше становище. Старша дружина, як і вище згадано, виконувала крім воєнної служби ще й обов'яз-

зок княжої прибічної ради, займала вищі становища в адміністрації та війську.

Зате отроки були звичайними вояками, а в мирний час виконували всякі обов'язки на княжому дворі або й на провінції в ролі помічників старших дружинників*).

Часом під отроками треба розуміти простих слуг холопів.

Крім княжої дружини бували й у визнатних бояр власні дружини — отроки, що були менші від княжих. Такі дружини отроків кожного знатнішого княжого боярина були більші або менші відповідно до заможности боярина.

Назва „боярин“ одержує вкінці назву княжого дружинника взагалі, що обов'язаний до воєнної служби. Цей термін переходить згодом у суспільно-політичний устрій українських земель навіть в XV і XVI віках. У склад дружини входили люде свободні, але були можливості, що туди попадали холопи і невольники. Такі випадки бували часті навіть ще в XVI в.

*) І так нпр. „Руська Правда“ (найстарший кодекс українського права) згадує про отрока, що їздить разом з княжим вирником (судовим агентом). Мономах наказує князям, щоби вони „ходяще щтемь по своїмь землям“ не дозволяли отрокам „ані своїм ані чужим“ робити пакости.

Роль бояр у Галицько-волинській державі.

Бояри відогривали не раз велику й сумну роль у суспільно-політичному житті Київської держави, заважили не раз на її долі, а куди більшу роль грали т. зв. великі бояри у Галицько-волинській державі, що по упадку Києва продержалась ще сотню літ.

Вихідною точкою утворення Галицько-волинської держави було друге запанування чи радше здобуття Галича, що його довершив сміливий князь Роман по смерті кн. Ростиславича-Володимира. Та не знаємо певно, коли це було. Це сталось мабуть в 1199 р. Тоді Роман добув Галич завдяки змові частини великих бояр, бо друга партія бояр творила приклонників Ігоревичів, що стояла у близьких зносинах з покійним Володимиром. От і цей князь Роман веде майже заєдно гостру боротьбу з галицьким сильним і впливовим боярством. І в галицькому літописі подибуємо згадку про те, як Роман прогоняє з Галичини „кормильчичів”, тобто провідників противної йому партії бояр, що стояла за Ігоревичами.

Що вплинуло на Романа починати боротьбу з боярами, не знаємо. Чи задумав він геть чисто знищити противників і таким чином зліквідувати раз на все бутне боярство, чи тіль-

ки їх приборкати і вкоротити їхні впливи? Мабуть одне і друге.

Безперечно Роман — це велика постать. Він в короткому розмірно часі створив сильну Галицько-волинську державу. А боротьба з боярством зєднала йому ще більшу популярність. На похоронах його внука Володимира Васильковича велить літописець по ньому плакати такими словами:

„добре булоб нам умерти з тобою, господине! бо ти завів таку свободу, як твій дід Роман: „той боронив нас від диких кривд, а ти пішов слідом свого діда“ (Іпат. літ.). Роман увійшов навіть до народньої української поезії нпр. у народній грі „воротар“ співається про нього та є про нього ще й інші пісні.

По смерті Романа настає у Галицько-волинській державі сороклітній роздор, а в основі цієї боротьби за княжий престіл лежала знов боярська політика. Цей заколот, що триває від 1205—1245-6 р. спричинив чимало лиха для держави. Данило, син Романа і наслідник, був ще дитиною, бо йому було всього три роки. Галичане присягають на вірність Данилові, а керму держави перебрала іменем малолітнього Данила його мати. А що вона почувалася не дуже певною з огляду на противну партію бояр, тому звертається до давнього союзника і свояка покійного мужа Романа, угорського короля Андрія за допомогою. Король бере справді в опіку Романовичів, присилає

значну військову поміч, „Угри многи“, і вороги Романовичів — бояри і князі Ольговичі трохи присіли.

Та незабаром Ольговичі закликають собі на допомогу чернігівських Святославичів, новгородських Ігоревичів, а до них прилучились ще смоленські й київські князі з Чорними Клобуками.

Прийшла і поважна сила половців, а разом з тими різношерстними союзниками пішов і польський князь Лешко на Володимир. Романова вдова закликала собі на допомогу угорського короля та ще декого. Та в тому часі ворожа боярська партія стала підносити голову в самому Галичі, хоч там сиділи залогою угри. Княгиня, не діждавшись помочі угорського короля, утікає до Володимира.

Та з бутними і підступними боярами ніхто не міг вийти на лад. Ігоревичі, яких закликали галицькі бояри, щоб сіли на галицький престіл, покушавши боярської опозиції, рішилися на очайдушний крок. Вони вирізали противних собі бояр. Тоді мало згинути майже п'ятьсот або й більше бояр, а майно їхнє skonфіскували.

Боярські недобитки рішили пімститись за те на Ігоревичах, а навіть з мести виставили кандидатуру Романовичів на галицький престіл. В угорського короля Андрія являється сам голова боярської опозиції проти Романовичів Кормильчич і просить короля, щоби вислав Да-

нила „отчича Галича“ в Галичину, бо Данило перебував в той час на дворі угорського короля.

Тоді пішов Данило і Кормільчич з великим військом через Сянік під Перемишль. Кормільчич звернувся до перемиських бояр, щоби вони видали йому в руки свого князя Святослава Ігоревича. Тоді Перемишляки „сжаливши си о бивших“ видали Святослава.

Коли Данило прийшов у Галич і засів на престолі, тоді приїхала й його мати з Белза, щоби правити за малого Данила. Та Кормільчич хотів сам стати регентом. Княгині довелось знов втікати з Галичини. Княгиня знов звертається по допомогу до угорського короля, щоби приборкати бояр. Та хоч їй не вдалось, то знов довго не задержалась у Галичі і втікає з Данилом на Угорщину. Таких походів різних сторонників на Галич було безліч, та ми не будемо переповідати тих всіх перипетій.

З початком 1230 р. починається боротьба Данила за Галич і тягнеться п'ятнадцять літ і кінчиться битвою під Ярославом. А все те лихо через інших посторонніх наших князів, що хотіли засісти на галицькому престолі і через бояр. Хоч Данилові вдалось врешті засісти на престолі, всетаки бояри шукали способу, як його позбутись. Як каже галицький літописець, було кілька змов на його життя. Раз хотіли запалити з ним хату, — другий раз убити на одному бенкеті, та все виявилось у слушний час. А навіть чинно зневажали Данила нпр. на

якомусь бенкеті котрийсь з тих „безбожних бояр“ хлюснув йому вином у лице, але Данило терпів і винуватців не карав аби, як каже літописець: — „над ними Бог зчасом пімстився“. (Іпат-літ.)

Галицькі бояри називали Данила своїм князем а властиво самі всю власть виконували, а найбільше з них розпаношився Доброслав Судич, „попів внук“, що грабував всю землю. Та не тільки Данило, але й його наслідники мають з боярами найтвердший оріх. Та Данило після битви під Ярославом 1245 р. переміг не тільки політичних ворогів, але теж з тієї хвили датується тверде панування Данила в Галичині. Бояри дещо присмирніли.

З дальших історичних подій довідуємось з уст галицького літописця, що бояри отруїли Юрія Болеслава Тройденовича в 1340 р., якого самі бояри закликали на престіл. Після смерти Юрія бояри пропонують галицький престіл литовському князеві Дмитрові Любартовичеві, що в дійсности був зукраїнщеним литовцем. Любарт відкриває собою нову добу, переходу українських (руських) земель під власть Литви і Польщі, боротьби Литви і Польщі за галицько-волинські землі та добування українських земель Польщею.

Я умисне зупинився довше при тих злощасних „разпрях“ і злочинних сваволях та міжусобицях наших князів з боярами, щоб дати бодай слабкий образ того, хто в нас вже в

давнину валив свою державу та як в нас у старій Руси не було пошани авторитету. Не можна тут всієї вини скидати виключно на тих „неслухняних, бунтарських” бояр, що раз-у-раз викликували, захопивши у свої руки фактичну власть, заворушення, безупинні змови, але і наші князі стали причиною руїни Київської, а потім Галицько-володимирської держави. Той самий дух „татарських людей” і степових кочовиків заваготів на всій нашій історії. Та чи серед теперішніх наших релігійних і національних крамол він не покутує, на те легко можна собі відповісти.

Вдержання давнього устрою.

Ми були свідками сумного явища, як таки свої валили київську, а потім у сотку літ пізніше і Галицько-волинську державу. З вини своїх опинились українські землі у складі в. кн. литовського, а потім польської держави. Тому й впливи на українські землі, що опинилися в одній або другій державі, були відмінні в поодиноких землях та в різних часах. Передтим, заки вони підпали польським впливам, мало не всі українські землі, стояли у сфері впливів більше або менше державного права в. кн. литовського.

Державне право як і суспільно-політичні

відносини у в кн. литовському виробились на ґрунті староруського права і практики. Литовський нарід стояв на нижчому ступні державного устрою, тому і підпав під вплив вищої культури земель давньої української (руської) держави.

Литовські князі стояли супроти устрою і порядків прилучених українських земель на становищі консервативного устрою, чи тому, щоби приєднати українську суспільність своєю толєранцією чи тому, що не чули в собі доволі сили заступити українські (староруські) порядки чимсь новим своїм. Ба що більше, організуючи чисто литовські провінції, вони взорувались на староруському праві і нормах, а руське право перещіплювали точнісенько на литовський ґрунт. У висліді того, заки литовське правительство звернулось до інших взірців польського чи німецького права, українське (руське) право успіло опанувати відносини у в. кн. литовському так основно, що стало підставою його права.

Консерватизм стає кличем політики литовського правительства: „Ми старини не рухаємо, а новини не вводимо“ — повторяло воно. І справді литовське правительство забезпечувало поодиноким землям їхню автономію, устрій, практики тощо. Та поволеньки підставою воєнних обов'язків вчинило литовське правительство землю. Нічого дивного, що литов-

ські князі вкладались зовсім у місцеві відносини і вони зовсім рушилися.

Польонізація українських земель і змагання українського боярства.

В куди гірших умовинах знайшлися українські землі корони польської. На новоздобуті українські землі гляділа польська суспільність згори, хоч не мала оправданих причин за собою, бо тодішня польська суспільність стояла на нижчому ступні культури. Та як воно звичайно водиться, на підбитий нарід, хочби він мав у себе вищий культурний устрій або навіть рівновартну культуру, дивляться переможці згори.

Покищо польське правительство залишило староруські порядки без змін, а ті часи навіть названо „часами руського права.“ Та воно не тривало довго, бо до 1435 р. Галичина здавна вже притягала до себе різноманітні елементи, що були ласі на український чорнозем, на хліб та інші природні багатства. Тому польські правлячі круги вже від 1387 р. цебто від займанщини намагаються осадити в Галичині якнайбільше своїх осадників. Починаючи вже від Казимира, вони поширюють німецьку кольонізацію сіл і міст та ще численнішу польську кольоні-

зацію. Впродовж кількох десятків літ створився в Галичині доволі значний контингент польських і німецьких колоністів, що витискали давніх українських автохтонів. Те саме повторилося пізніше на Поділлі.

На всякі важніші посади призначувалося поляків, для українців лишалися тільки мало-значні посади, все інше було тільки для поляків або спольщених українців (як нпр. подільський воєвода Грицько Кердеєвич) та інших зайдів. Річ ясна, що урядники поляки в ролі суддів і управителів не тільки свідомо, але й несвідомо переводили в практику польське право.

Вже в перших десятиліттях польського панування в Галичині побіч всяких актів зладжених українською мовою з приміненням українського права, бачимо частіше акти зладжені згідно з вимогами польського права на латинській мові. Нічого дивного, що староруські уряди все відступають на дальший план перед новими, польськими урядами. Таким чином навіть в Галичині, з її сильною буйною традицією, „часи руського права“ були тепер часами вигасання та розкладу руського права.

Та мимохіть дивуєшся, що наше боярство, колись таке могутнє і бундючне, що раз-у-раз кувало коварство проти своїх князів, (як це ми бачили вище) тепер не спромоглося на якусь сильну опозицію, хоч який сильний був наш

Львівська державна
наукова бібліотека

2962

25951

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

боярський і взагалі український елемент на наших землях, а між іншим і в Галичині.

В тому часі в Галичині наша шляхта була дуже чисельна та сильна і могла б бути важним політичним чинником, якби солідарно, суцільною масою захотіла виступати в обороні руського права. А чомуж вони не виступили? Річ в тому, що польське правительство гірше трактувало шляхту на українських землях без різниці на національність. Польське правительство притягало українську шляхту до більших служб і обов'язків, ніж шляхту з польських провінцій.

Тож з хвилиною, коли рішилася доля Галичини і вона стала по 1387 р. польською провінцією повік, шляхтичі українці як і поляки, з уваги на свої клясові інтереси змагаються за повне правне зрівнання українських провінцій з польськими і заведення польського права. Діялось тут те саме, що сто літ пізніше, коли шляхта в.кн. литовського, бажаючи поширити свої клясові привілеї до величини польської шляхти, прямувала до тіснішої злуки з Польщею.

Клясові інтереси перемагали спірні питання політичні і національні, перемагали те озлоблення української шляхти, коли польські прищельці відсунули її на дальший плян від важніших посад і впливів, бо що більше бували часті випадки, що видирали з рук старих руських

бояр і дідичів їхні дідизни на підставі королівських надань.

На маргінесі тих неправних вивласнень наших земель мимохіть згадаю, що ті всі великі лятіфундії, великих чужонаціональних землевласників або і т. зв. камеральщина на території галицької волости — це майже все власність українських князів і давних наших бояр. Та не зважаючи на всі обмеження в правах нашого боярства тодішнім польським правительством, клясові інтереси веліли українській шляхті іти враз із польською шляхтою. Так було не тільки в Галичині, на Поділлі, але також у Холмщині, Белзщині й на Підляшю.

Ось так повний занепад українського (руського) права і українського елемента щодо його політичного значіння в коронних землях зазначився вже в першій половині XV в. У другій половині цього століття зникають останки українського (руського) устрою, залишається тільки тут і там слабка згадка про нього, або осталися у практиці тільки ледво помітні сліди. Більша частина колись могутнього українського боярства та все те, що було знатніше в ньому, тоне і розпливається в польській шляхоцькій масі. Виразне п'ятно і обличчя носить на собі тільки сіра маса українського селянства, дрібне міщанство і духовенство — тобто верстви, що ані в державному житті, ані в місцевій самоуправі не мали голосу, а тим самим найменшого впливу на хід всяких справ. Бо на

поняття „нарід” складались у тодішньому правно-державному розумінні тільки шляхта чи пак боярство. А проте український народ живе вправді далі, але тільки як етнографічна маса без ніяких прав, а не нація. Українська Церква з усіх українських інституцій одинока, що носить виразну національну фірму. Цей момент зазначається вже в XVI в.

„Niema Rusi, są rorі і chłorі“, як говорили пізніше в XIX в. А знаємо, як це вище зазначено, що в тодішній Польщі іншого народу не знали крім шляхти, а „rorі і chłorі“ в рахунок зовсім не входили.

Люблинський акт з 1569 р. дав підставу шляхті інших українських земель, що сиділа на українських землях, жила потом і кровю українського селянина, звикла нехтувати всім, що українське, вважати український нарід нужденним чорноробом, звикла глядіти з призирством на українську культуру, закон, традиції, як на щось нижче від польського. А тому згідно з її поглядом, який внаслідок тих невідрадних обставин виробився, українській шляхті оставав тільки один шлях, одна дорога апостазії та переходу в польський табір.

Ось так то бутне і відважне проти своїх князів, ворохобне українське боярство пригнуло свою спину як нужденний раб-трус перед чужим ярмом, не стало в него найменшої охоти виявити і тут свою солідарність в обороні прав Церкви й свого народу, зате воліло піти по

лінії найменшого опору, зрадило релігійні та національні інтереси і покинуло свій нарід щоб врешті-решт стати погноєм для чужої нації.

Князі і пани.

З переходом українських земель до великого князівства литовського і польського королівства застаємо три категорії горожан, цебто: бояр, міщан і селян, а побіч них ще свободні кляси людей княжих, поділених на: бояр княжих і родову дружину. Крім того були ще люде церковні, а на останньому шаблі суспільної драбини стояли люде півсвобідні й несвобідні т. зв. закупи і челядь.

Такий поділ в українських землях перейшов у спадщину ще від українських (староруських) часів. У литовському князівстві згодом постає іще одна суспільна верства вгорі, а саме князівська верства, що разом з найбільше маючими представниками земського і служебного боярства витворили князівсько-панську аристократію. В землях Польщі суспільний поділ був дещо простіший.

Підставою значіння цієї аристократії в землях литовського князівства була її земельна власність. Від рядової шляхти відрізнявали її деякі привілеї. Одною з наймаркантніших різниць, що творили межу між аристократією а

рядовою шляхтою, був привілей посилати свої „почти”, тобто для кожного земського майна була означена кількість вояків, та не під загальним прапором свого повіту, а під своєю родинною хоругвою. Тому й нпр. у Литовському Статуті стрічаємо такі назви як: „княжата и пани хоруговныє”, як вищу верству в порівнанні до „шляхти і бояр” або коротко „князи и пани” — „княжата й панята”.

На основі історичних джерел нам відомо, що в XV в. було в Литві 70 родин, що мали власні хоругви. А були княжі родини, що були менше заможні і не могли виставляти своїх хоругов, тому й не користувалися привілеями князів-аристократів та зливалися з рядовою шляхтою.

Між хоруговними князями було лишень кілька старолитовських, а більшість це були князі різних українських (руських) родів і то таких, що початок їхніх династій був неясний. Сюди належать кн. Острожські (початок неясний, мабуть виводяться з кн. турівських), кн. Четвертинські (виводили себе від Святополка Ізяславича, новіші генеальogi виводять їх від князів турово-пинських), як і Городецькі, Дольські, Несвицькі, кн. Сокалинські, походять мабуть з полоцької династії, Жилинські зі смоленської династії, князі Збараські з їхніми галузями кн. Вишневецькими, Порицькими і Воронецькими — це потомки Федька Несвицького. Наостанку зовсім незнані що до походження кня-

зі нпр. Кротинські, Лукомські, Полубенські і т. д.

Між „хоруговними панами“ стояли очевидно на першому місці литовські магнати. З литовськими багатими родами не могли рівнятися своїм майном магнати з українських боярських родів. Всетаки в той час стрічаємо декілька українських родин, що займають визнані уряди як нпр. Ходкевичі, потомки київсько-боярського роду. Їх віткою були Воловичі, Іліничі, потомки могилівських бояр, що прийшли до значіння в XV в. за Івана Ілінича, намісника витебського і смоленського. Сапіги мабуть потомки смоленських бояр, Боговятини з берестейських бояр, поділені на кілька ліній, Хребтовичі, теж на кілька ліній, що займали в XV в. різні двірські уряди.

Щоби уявити собі маєткові відносини тих хоруговних княжих і панських родів, пригляньмося цифрам коней у пописі 1528 р. Князь Слуцький ставив 433 коні, кн. Острожський 426 коней, Радивили й Остиковичі (разом сім) 958 коней, Глібовичі (числом три) 279 коней, Кишка Петр воєвода полоцький 224 коні, Олександр Ходкевич берестейський староста 198 коней, кн. Мстиславський 152 коні, кн. Сангушківичі (разом чотири) 170 коней і т. д.

Головним гніздом княжих, магнатських родів була Волинь, панських Литва і німанська Русь. На Волині виводились ось які роди: Острожські, Сангушки, Черторийські, Дубровицькі, Збараські, Вишневецькі, Порицькі, Воронецькі,

Четвертинські, Жеславські, Корецькі, Сокальські, Курцевичі, Козеки, Головні, Мосальські, Буремські, Дольські, Ружинські, Любецькі, Велицькі, панські роди Боговитини, Монтовти, Кирдеї, Загоровські, Семашки, Гулевичі, Чапличі, Козинські, Бабинські і т. п.

Ці роди ставили в час війни майже три четвертини всього війська, яке висилала волинська шляхта, бо більше як 900 коней, інші в числі 200 родин посилали поверх 300 коней.

Щоби зорієнтуватись у величині земського мастку даного роду, треба знати, що рід, який посилав на війну 100 коней, міг мати около 250 тисяч моргів орної землі.

Ця аристократична, велика земельна власність у литовському князівстві вповні опанувала державу. Вона була водночас і служебною. Всі вищі уряди були в руках тих великих родів та вони займали їх із діда і батька. Так нпр. у Радивилів дідичне було виленське воєвідство, у Кезгайловичів жмудське староство, Сангушки опанували вищі волинські уряди і т. п.

Шляхецька верства у вел. кн. Литовському.

Як основною підставою для магнацької верстви вел. кн. литовського було багатство, тобто більша земельна посілість, так знову для шляхецької верстви такою підставою була воєнна служба.

У давній Русі була подвійна воєнна сила. Це було постійне княже військо — цебто дружина, що була на удержанні князя, все готова для послуг князеві, і був загальний похід землі, що збирався у важніших хвилях. В тих землях, де український (руський) державний устрій дожив до литовської займанщини, там княжі дружини залишилися на службі давних князів, або, де замість свого князя одержали литовського, — стали виконувати воєнні обов'язки в. кн. литовському. На поклик великого князя місцеві князі висилали свої дружини. Але Литва все майже була на воєнній стопі зі сусідами. Фінансова організація була дуже слабонька, тому державна каса все майже була пуста, бо не ставало гроша на удержання війська, а князі теж не могли держати на службі більших дружин.

І під впливом таких потреб та обставин творилася в литовській державі нова організація воєнної служби. Держава покликує всіх заможніших до воєнної служби, а всякі данини, податки й обов'язки міняє на обов'язок висилати одного чи більше кіннотчиків, відповідно до маєткової спроможности, на війну. Таким чином у литовському князівстві заводиться система воєнної служби зі землі.

Держава оплачує всяку державну чи військову службу земельними наданнями. Річних пенсій т. зв. юргельту (Jahrgeld), як це водилось у західних державах — правитель-

ство не виплачувало, бо не ставало йому грошей. Тимто суспільно-політичний устрій держави мав наскрізь служебний характер.

Починаючи від князів-володарів аж до селян включно, всі несуть посередно або безпосередно службу державі. Воєнна служба заступає всякі податки. Виконувати воєнні обов'язки вважається чимсь почесним, а в додатку не треба було платити ніякого податку або податку в натураліях „дякло” чи сповняти якусь іншу службу, як нпр. ловецьку, сторожеву, пушкарську чи ординську тощо. Одначе, хто хотів, міг проміняти чиншову землю, служебну або тяглову на „службу боярську” і навпаки.

Водилося частенько, що переносилися на боярську службу власники земель інших категорій. Так нпр. предків земельних власників Собнів та Головенків з Городища на Підліссі кн. Витовт увільнив від виконання городової служби разом з тяглими людьми, від порубів (участи в селянських датках) і дякла, а зате зобов'язані „одним конем” на войну ходить, какъ и інші бояре ходять“.

Той самий кн. Витовт звільнює предків бояр із жорославської волости: „оть тяглось служби визволиль, а казаль имъ служити службою воєнною”.

Київський князь Олелько „потвердив к бояром” слугу чорнобилського замку Ларивона Велавського.

В 1514 р. київський слуга Ларивон Станкевич просив великого князя звільнити його батька та братів від тяглої служби і перенести їх на „службу земскую“ (воєнну), що князь і вчинив.

Переносили на боярську службу землі, що мали на собі інші обов'язки, нпр. в. кн. Олександр надає дякові селянський ґрунт, що платив колись 6 грошників на земську службу і т. п.

Були знов іншого роду випадки. А саме деякі бояре, що їм надокучила воєнна служба, або коли збідніли, переходили на інші обов'язки. Стрічаємо теж багацько випадків, що такі zdeґрадовані бояре стараються знов вернутися на боярську службу. Так нпр. боярський син Лозич просить княгиню пинську зняти з нього обов'язки служби і перевести на боярську службу, і княгиня справді звільняє його від датків і сторожі.

Водилося теж, що бояре одержували селянські поля з обов'язком давати дякло або служити іншу селянську службу. Ті селянські обов'язки це був тільки додаток до боярської служби.

Перехід зі селянської верстви у боярський стан влекшували посередні верстви т. зв. бояре путні і замкові. Путні бояре були ті, що хоч і сиділи на боярських ґрунтах не виконували воєнної служби, а тільки різні доручення („пути“), зв'язані зі замковою адміністрацією, як

нпр. возити листи. Але в XVI в. правительство звужує межі боярської верстви і тому в урядових актах XVI в. часто зводяться такі путні бояре тільки путними слугами.

Колиж взяти під увагу селян, вони зближувались доволі часто до категорії бояр, особливе слуги різних категорій, як слуги панцирні, замкові, ординські. Їх теж уживали в потребі до воєнної служби, а зате їх легко звільняли від селянських обов'язків.

При таких умовах боярські круги мали змогу все більше поширюватись, бо приймали нові доповнення зі селянських і взагалі нижчих кругів. Однак таке поширювання боярського стану приносило державі шкоду, особливо тоді, як боярство стало упривілейованою — і то ділично — клясою.

Перший шляхецький привілей в кн. литовського видав Ягайло 1387 р., коли охрестив Литву. Своєю грамотою признавав усім боярам, що хрестилися у кат. вірі такі гарантії:

1) Вони мають право свobodно користуватись і розпряжатися своїми маєтками.

2) По власній волі можуть видавати своїх доньок і своячок.

3) Вони звільнені від всяких податків, данин в натураліях, а мають власним коштом ходити у воєнні походи, очевидно зі своїми людьми.

4) Мають помагати будувати нові замки і направляти старі.

Доповненням до повищого був городельський привілей в 1413 р. Обі грамоті вимагали, щоби не тільки бути боярином і католиком, але крім того треба було належати до якогось гербу через надання вел. князя і адоптацію якогось польського шляхецького роду чи гербу. Самозрозуміло, що кого не прийняли до якогось гербу, той тратив право до шляхецтва, хочби він був боярином ще з давних староруських часів. Тут бачимо вже перещіплювання зразків польського шляхецтва на литовський, а потім і український ґрунт.

Тими привілеями очевидно були скривджені українські князі і бояре в межах в. кн. литовського. Нічого дивного, що вони рішуче проти цього заперечували. Правлячі круги мусіли з тим числитись. Осінню 1432 р. Ягайлові відпоручники видали іменем короля грамоту, в якій підтверджують свободи литовської шляхти і з огляду на те, що при попередніх наданнях „князі, бояре, шляхта й обивателі-Русини, як здавалось, були виключені з тих ласк, свобод і привілеїв“ — поширюють тепер ті привілеї і на тих князів, шляхту і бояр українців, „аби з того не виходив якийсь розділ або розбрат між тими народами.“ Від тоді мали право литовські роди приймати українців до своїх гербів, наскільки на те дали свою попередню згоду польські одногербовники.

В. кн. Жигмонт, півтора року пізніше, видає грамоту, де повторює з грамоти 1432 р. за-

стереження про розмежування між литовським а українським (руським) народом і розтягає всі вичислені у тому привілею свободи на князів і бояр литовських та українських. Тільки одного застереження не скасували з городельського привілею а то, що до державних урядів мали допускати тільки католиків. Таким чином тими привілеями покладено край усім задумам створити шляхецьку верству на зразок польської з самої тільки литовської, католицької, адоптованої польськими гербами. В межі тієї упривілейованої верстви допустили теж і „князів, панів і бояр руської віри і народности“.

В перших роках XVI в. видали привілеї поодиноких земель. Перш усього вони підтверджують рівноправність панів-шляхти поодиноких українських земель з панами-шляхтою литовською. Признають шляхті також різні привілеї в суді.

Шляхецькі привілеї і широкі прерогативи введено та санкціоновано кодексом права великого князівства Литовським Статутом, затвердженим 1529 р. Цей кодекс має прикмети виключно шляхецького права і боронить виключно інтересів шляхецької верстви. Це шляхецтво в тому кодексі виступає вже з усіма прикметами правно упривілейованої верстви. Найкраще виступає це на постановах про судові карри. Так нпр. за вбивство шляхтича, шляхтич платить 100 кіп грошей (60 карбованців) головицини і стільки „вини“ великому князеві. За

вбивство путного чоловіка 12 карбованців, стількиж за вбивство слуги-ремесника, тивуна або приставника. За „мужика тяглого“ 10 кіп (6 карбованців).

Згідно з традицією, перенятою з давньої України (Руси), верства звана з польська шляхетською спершу звалася боярами. Отже боярин куди старша назва, якою означувано й пізнішого шляхтича. Назва боярин довго ще держалась у в. кн. литовському, але згодом під впливом привілею Ягайла 1387 р. приймається назва латинська *armigeri vel boiari*. На означення магнатів не князів вживалась від Витовта назва *barones* або *nobiles*. Але назва боярин здається декому заширока і уживають назви перенятої з Польщі шляхтич: (в лат. актах: *nobilis*).

Литов. Статут 1529 р. говорить звичайно про „шляхту“, але вживає, хоч рідко, також назви „шляхта і бояре“ — „бояре-шляхта“ або просто „бояре“ як рівнозначне зі шляхтою. Щоби відмежувати нпр. бояр путних від шляхти вживають назви „слуги путні“ „люде путні“, а при тому оминають слова боярин, як рівнозначне зі словом шляхтич.

В середині XVI ст. настає перелім у тому напрямі, бо слово „боярин“ зовсім виходить з уживання для означення шляхтича, подекуди заводиться, під впливом польським, слово „землянин“, але й воно не приймається. Статут з 1566 р. викидає вже свідомо слово „боярин“, хіба що тут і там дуже рідко воно прокрадається з першої редакції того Статуту.

Українська шляхта під польською займанщиною.

В українських землях, що перейшли до Польщі, шляхецька кляса не приняла відразу виразних форм, хоч правительство мало вже готовий взірець у польській шляхті. Та держава, що мала доволі клопоту зі забезпеченням нових провінцій, забажала перекинути той тягар на місцеву шляхту. Тому обтяжила місцеву шляхту різними обов'язками, що не були знані в землях польської корони.

У польських провінціях кожний шляхтич мав право свobodно розпорятись своєю землею. Про обов'язки шляхти в польських землях постановляв вже великопольський статут Казимира. Він каже, що шляхта має служити „як може ліпше“, але тільки в межах держави. У заграничних походах не була обов'язана шляхта приймати участі, хіба добровільно або за нагородою від короля.

Кошицький привілей 1374 р. звільнює шляхецькі землі від усіх служб, податків та зобов'язань окрім річних оплат по 2 гр. від лану. Зате шляхта приймає участь „по змозі“ в загальному поході для оборони землі, а до заграничних походів не обов'язана. В дальшу чергу

городова робота обмежена тільки до направи оборонних замків на час війни, у мирному часі направу переводить „державець“ замку. У будові нового замку приймає участь тільки тоді, коли на це є попередня постанова ради панів.

У протиставленні до привілеїв польської шляхти, де польський шляхтич мав повну свободу щодо володіння землею, а притім незначні обов'язки супроти держави, в українських землях польське правительство старається завести володіння служби, під умовою тяжких обов'язків і застережень. Очевидно, що деякі взірці не були новиною для української шляхти, (що їх поляки хотіли накинути,) вони запозичені з Литви. У грамотах для української шляхти чи радше давних бояр говориться про обов'язки воєнної служби і на них кладеться головний натиск, тоді як в земельних наданнях польської шляхти про ті тягарі та обов'язки нема згадки.

Тому вже у Казимирових наданнях маєтків українським боярам та іншим новим людям, починаючи від 1357 р. згадується про докладне означення воєнної служби, хоч інших застережень там нема. В них говориться нпр., що боярин має ставитися „до кожного походу“ сам, чи ще має поставити другого „коня“ або вивести „одну сулицю“, цебто одного узброєного вершника.

Того роду обмеження ідуть дальше. Король Ягайло, побуваючи в Галичині 1417 р., ве-

лів подописувати обовязки воєнної служби до тих грамот, де того не було, і загрозу примусового мешкання. Та крім дідичного володіння землею і обтяженого різними застереженнями з боку польських королів і князів, виступає за Ягайла т. зв. заставне володіння. Воно в практиці виглядало так: Король давав якийсь маєток комусь у наєм з тим, що якби король відобрав самий або хтось третій за його дозволом, тоді перший „державець” одержує означену суму гроша. Цей спосіб був настільки практичний, що правительству могло контролювати і втручати у завідування землею і могло по власній вподобі ту землю відобрати. Хоч нікуди правди діти, зі шляхтою, що сиділа на дідичному праві, правительство в українських землях поводитись безцеремонно. Воно відбирало від українського боярина землю, коли тільки правительству заманилось, забаглось.

Тимто становище шляхти в українських землях було куди гірше від інших коронних земель. Крім того шляхецькі піддані давали замість 2 гр. ланового, як це було у польських землях, 4 гр. від диму, значну хлібну данину, різні побічні оплати, відбували городову і мостову роботу. Надто шляхта в українських землях не має тієї шляхецької самоуправи, як це було в коронних землях.

Ця обмежена форма шляхецького володіння в українських землях, що пригадує нам землеволодіння литовського права і ті великі

тягарі, більші ніж в інших землях, були дуже прикрі для місцевої шляхти. А тому вона робить заходи, щоби перейти з цього „служебного“ права на „право дідичне“ — „право польське“, право земське. Шляхта українських земель домагається загального зрівнання у правах і обов'язках інших земель. І дійсно в останніх літах панування Ягайла одержує вона важні приречення на соймі в Берестю 1425 р.

Та хоч і наступило нібито зрівнання української шляхти з польською, то проте правительство покликує раз-у-раз українську шляхту до заграничних походів. На тлі тієї кривди бачимо таку подію. В 1450 р. оголосила Польща похід проти Волощини. Тоді українська белзська шляхта збунтувалась, не хотіла іти в похід. Король дав деякі запевнення та шляхта над Дністром застрайкувала вдруге. Українська шляхта взяла тоді в опіку й белзську українську шляхту та стала домагатися разом кращих прав. Гетьман Конєцпольский знайшовшись у скрутному положенні, мусів в ім'я короля дати приречення, що заплатить по п'ять гривень за сулицю та потвердить їхні права і привілеї. Впродовж XV. в. довершено врешті зрівняння у всіх правах української шляхти з польською, хоч не всієї.

Осталася ще шляхта неповноправна, якої було ще доволі. Для того роду неповноправної шляхти введено назву, запозичену зі заходу, вазалі, мани (нім. Mann — васаль), *dzierzawcze*,

lenne або бояре (bojari, bojarones,) servi nobiles, nobiles servitores, sliachcziczi służebni або просто шляхтичі.

Неповноправну шляхту можна поділити на дві групи. Перша це бояре й шляхта, що залежні безпосередно від короля, обтяжені різними служебними обов'язками. Друга група це бояре й шляхта, що сиділи на землях під властю князів. Подібний поділ був між українською шляхтою. В українських провінціях корони притягали до військової служби різні суспільні елементи. Військову службу відбували міщане, війти сіл, що були на німецькому праві і князі волоського права. Володіючи маєтком, такі люди переходили до привілейованого стану, а часом дехто зовсім непомітно замішувався між шляхту, потомків давних українських бояр. Якогось точного реєстру правительство не мало. Зрештою було легко одержати з королівської канцелярії грамоту, що потверджувала такого то в посілости і — — — шляхецтво готове.

Тільки бідним і незаможним годі було вибитись зпід замкової служби й зверхности або там, де старости мали нераз цілі гнізда такої служебної шляхти і пильнували, щоби вона не звільнялася від тієї служебности. Тому нераз на тому тлі приходило до спорів між старостами а служебною шляхтою. Тоді виходило на яв походження різних сумнівних, шляхоцьких родів чи служебних обов'язків. А історією родів ніхто тоді не займався.

Наведу деякі приклади того спору за привілеї. В 1452 р. трьох братів зі села Улича (сяніцької землі), що були слугами, одержали від Ягайла пусте поле Дору. Зате мали ставити трьох стрільців на війни та трьома кіньми працювати в замку. Таким чином вони були замковими слугами. При наданні польського права їм не вдалося увійти між повноправну шляхту. Вони заходяться дуже за те, аж вкінці 1565 р. король грамотою звільнює їх від всяких служб крім очевидно воєнної. Таких випадків було чимало а найчастіше між українськими або зукраїнщеними родами.

У тій самій Сяніччині в XV в. інший випадок в селі Лодині. Кілька українських родин, що були раніш замковими слугами титулюються „шляхетними” — „дідичами“ або „зем'янами“, та не хочуть виконувати служебних обов'язків. В 1446 р. староста закликає їх, щоби вони виконували свої зобов'язання супроти замку. Вони покликаються на якусь королівську грамоту. Староста засуджує їх на кару, вони її не приймають. Вкінці вони продали свої ґрунти іншим шляхтичам і так покінчився цей процес.

Коли говорити про національний склад шляхти сяніцької землі, то особливо в XV в. приходили сюди різні напливові елементи як: закарпатські українці, словаки, волохи та німці. Ті приходні кольоністи-шляхтичі помалу польщилися або й українізувалися. Одначе перевагу мала тут українська шляхта.

Або нпр. пригляньмося конюхам у Медиці. З Руської Правди нам відомо, що наші князі держали великі кінські табуни. От і в Перемищині в селах Медика, Негрибка, Гійсько та інших це самі княжі конюхи. Їх обов'язком було випасати коней, стерегти, відбувати всяку службу, що з тим вязалась, виїздити лошат, косити сіно на великих лугах по обох боках Сяну тощо.

За Польщі в XV—XVI в. іде безупинна боротьба між медичькими конюхами а старостами, бо селяне того села займали краще становище від інших селян. Тому старости стараються особливе в другій половині XVI в. обложити їх різними побічними обов'язками, а потім перевести їх на тягло. Селяне в обороні своїх привілеїв покликаються на сфальшовану грамоту кн. Льва. Найбільше мороки мали медичькі селяне з державцем медичького ключа Самуелем Троєцьким, перемиським стольником. З актів виходить, що це був один з найжорстокіших панів. Король посилав йому присуд за присудом, а вкінці, коли ніщо не помагав в 1605 р. погрожує йому, що в тій справі уживе інших гостріших засобів кари.

Найзавзятішими в боротьбі з Троєцьким виявилися селяне Торок. Вони шлють скаргу за скаргою до короля, Троєцький переслідуює їх, пориває селян з хат, вивозить до Трійчиць, заковує в кайдани і запроторює в тюрму.

Подібну подію бачимо й в Негрибці та Нижанковичах, перемиської королівщини. Між іншим маємо навіть один такий процес нижанківських конюхів в 1460 р., та який був вислід невідомо.

Бували й інші випадки. Бувало нераз серед тодішніх неспокійних обставин, що шляхецькі родини затрачували свої документи. Тоді вони тратили шляхецтво. Згодом, коли документи віднайшлися, або їх сфалшували, такі родини повертаються до своїх давніх шляхецьких прав. Так було нпр. з Буцнями Берлинськими, Кунановськими-Гальчинськими, що їх люстратор 1565 р. причислив до плєбеїв.

Як ми вже вище бачили, було ще багато таких бояр — шляхти другої кляси. Князі й пани роздавали у своїх маєтках ґрунти боярам з обов'язком служби і залежності. Бувало і так, що бояре самі піддавалися у службу і власть таким панам разом зі своїм майном або одержували в заміну інший маєток. Такі бояре не тільки мусіли служити панові, але підлягали ще його власті. На випадок непослуху такий боярин тратив свій маєток, хоч не тратив особистої свободи. Таким чином витеорюється тип шляхтича-плєбея, нуждаря.

Національний склад і польонізація шляхти.

Подати білянс нашого національного і релігійного життя між українською шляхтою доволі тяжко тому, що національні і економічні відносини на наших землях не всюди однаково укладались. В західному поясі наших земель переміни того роду зазначуються найсильніше. Вже в 1370—1430 рр. в боротьбі за Галичину вищі привілейовані верстви нашої суспільности були тут сильно захитані. Всі що брали участь у боротьбі проти займанщини, якщо не погинули, тікали до земель волинських, побужських і т. п.

Тодішнє польське правительство роздавало щедрою рукою нераз цілі великі округи польській шляхті, хоч ті округи належали до українських можних родів. Були це нераз правдиві князівства, як нпр. ряшівський округ Пакослава, Самбірщина Спитків, Ярославщина Тарновських, а потім ті величезні маєтки стають власністю польських родів Одровонжів, Клитів, Буцацьких. Правительство забиало нераз силою маєтки або вивласнювало за браком документів.

Очевидно всі вищі адміністраційні уряди обсаджуються поляками. Одначе ще при кінці XIV—XV в. українські багаті боярські роди і

магнати виступають у значній кількості. І так з 1404 р. зберігся спис достойників і панів, що приймали участь як члени суду в Медиці під Перемишлем у спорі між Ягайлом а Єл. Пілецькою. Там виступають такі пани і достойники: Офаназій наш владика, Мацей перемиський лат. єпископ, Ян з Тарнова український (руський) староста, Кміта воєв. сандомирський, Іво з Клечиці, Яшко з Ряшева, Бенко зі Жабокрук, Миколай з Куликова, Яшко Ключ, Кристин з Марцинкович, Миколай Пстроський (чи Пшероський), Яшко Фортуна, Франц Боренич, Гринко Соколецький, Андрійко і Грицько Бибельські. Грицько Кердейович, Гліб Дядькович, Волчко Прослужич, Данило Задеревицький, Костьо Солнечкович, Костко судя перемиський, Яцко сяніцький, Васько Тептюкович, Михайло Процович, Драгут Волох, Ходко Чемер, Юрій і Васько Мошончичі, Волчко Кузьмич, Михайло Сенькович, Іван Данславич, Олешко Грудкович, Васько Чорткович.

Більшість з тих „шляхтичів і земян Руської землі“, як їх називає документ це можли українські роди Перемищини; їхній довгий ряд починає Гринько Соколецький; за виїмком Драгина Волоха всі українці. Документ, в якому списані ті імена, написаний в мові українській та латинській. Документ зберігається у бібліотеці кн. Чорторийського.

А тепер киньмо оком по східній Галичині в першій половині XV в. Там бачимо ще чи-

мало українського заможного панства, але вже здебільша без великого впливу, бо відсунені на дальший плян.

На акті конфедерації львівської та жидачівської землі бачимо більшу частину імен української шляхти, помітний у них ще український національний характер. Наведемо деякі підписи того акту: — Юрша з Ходороставу, Станко з Давидова, Дмитро Лагодовський, Мартин Каленик з Підгаєць, Михно й Пашко з Борщева, Юрій з Мальчиць, Сенько Галка з Іляшова, Сенько з Нагорець, Олехно, Марко і Ленько з Дрогошова, Петро Волчко з Колоденець, Стецько, Онисько й Стецько-Ілько з Миснищ, Дмитро й Яцко з Дідошиць (Дідушицькі) Яцко з Рожнитова, Андрейко з Сваричова, Івашко з Дуліб, Іван з Кошави, Олекса і Лучка в Витвиць, Данько, Мика і Сенько з Балиць, Яцко з Новоселиць. З наведених імен наших бояр-шляхти, вісім їх ще уживас печаток з кириличними написами, деякі з них мають написи латинські, але форми імен українські — як *Ilko Stecko dominus de Sirkaz*, *(Iac)konis de Dzedosicze* та інші.

Я умісне навів довгу низку імен українських бояр-магнатів, щоби переконатись, скільки брехні криється в тому, коли нашої українській шляхті хочуть теперішні „опікуни” втовмачити в голову, що вона є польського походження.

У XV .в. стрічаємо українські імена наших бояр на високих урядах, хоч вже дуже рідко нпр. Сенько з Сіннова підкоморій перемиський (1436—7), Ігнат з Кутищ довголітній галицький суддя (1438—1471), Васько з Риботич суддя перемиський (1460—7), Яцко Бибельський і Олехно alias Alexander Порохницький стольник і підстолій перемиські, Гліб-Миколай з Сіннова підсудок (1472—7), а один з Порохницьких засідав навіть на перемиському каштелянстві (1449—54).

Але та висока українська шляхта скоро пропадає, польщиться. Спільність класових інтересів, бажання зрівнятися з високою, упривілейованою польською магнатерією, доступити достоїнств і почестей, до яких мала доступ тільки польська католицька шляхта, зробили своє. Врешті мішані подружества з польками й навпаки робили своє діло скоро. Потомок одної такої спольщеної родини Ян Порохницький, львівський арцибіскуп, пише таке:

„Коли була панна одиначка з маєтністю, або багата вдова, то королі своїх поляків шляхтичів посиляли до Руси (на Україну), помагали їм своїми впливами і так часто побираючись наповнили Русь і завели віру правовірну католицьку римську; решту зробила пильність пастирів, так що й найбільші панове з України (Руси) перейшли до єдності з римським костелом, покинувши грецьку схизму”.

Той самий Порохницький, що написав ті

рядки, виводив свій рід з Бибельських (Библо біля Нижанкович), що були одною з найзаможніших українських родин Галичини. Внучка Ходка Бибельського Духна була віддана за поляка Яна Бажі (Barzy) з Болозова. З 1441 р. маємо нпр. слюбну умову Сенька Бибельського з Фредром з Плішович, де Фредро сватаючи свою доньку за нього, зобов'язує його умовою, що Сенько має „вихреститися“ перед вінчанням — очевидно треба розуміти „має перейти на лат. обряд“. — Польщення наших магнатських родів ішло скорим темпом так, що в XVI в. можних родів, які держалисяби української нації, в Галичині майже вже нема.

Зі старих місцевих автохтонних родин в XVI в. вичислює Яблонський такі магнатські роди: Липських (потомки Дмитра з Горая), Бибельських-Новомійських, Дершняків, Ходоровських, Жоравинських, Струсів і Дрогойовських (потомки Дрогойовських ще живуть тепер в Тамановичах в Мостищині — це графська родина) всі гербу Корчак, — Даниловичів, Дідушицьких і Барановських гербу Сас. За виїмком Лагодовських, що виразно признаються до української народности в XVI в. і опікуються Унівським монастирем, всі інші вже в половині XVI в. спольщені.

В XVI в. осталася вже дрібна шляхта, а до неї в XVII в. долучуються ще інші роди, дуже роздріблені, зовсім підупавші, упосліджені, усунені від всякого впливу в державі. Всі

вони майже українські роди, які ще не спольщилися в XVI в. держаться сильно своєї Церкви, боронять її і не покидають своєї народности. Подаю список українських шляхецьких родів з XVII в.: в галицькій землі виступають Березовські, Валковицькі, Голинські, Грабовецькі, Дрогомирецькі, Желиборські, Жураківські, Кнегинецькі, Креховецькі, Мединські, Свистельницькі, Сулятицькі, Струтинські, Татомири, Угерницькі, Хотимирські; у львівській: Балицькі, Винницькі, Витвицькі, Гошовські, Дубровські, Конецькі, Лозинські, Підвисоцькі, Підлісецькі, Плетенецькі, Погорецькі, Попелі, Передримирські, Свирські, Сегининовські, Сроковські, Чолчанські; — в перемиській: Бачинські, Березницькі, Билинські, Боярські, Братковські, Винницькі, Височанські, Городинські, Городиські, Добрянські, Желиборські, Ільницькі, Кальнофотські, Коблянські, Комарницькі, Копистинські, Криницькі, Крушельницькі, Кульчицькі, Литинські, Луцькі, Монастирські, Матковські, Пацлавські, Підгородецькі, Попелі, Радилівські, Ритаровські. Селецькі, Созанські, Смеречанські, Ступницькі, Терлецькі, Турецькі, Турянські, Тустановські, Унятицькі, Уруські, Яворські, Ялинські, Ясеницькі; в Сяніцькій: Добрянські й Лозинські.¹⁾

*) Лозинський подаючи повищий список української шляхти (хоч неповний — доповнюю з інших джерел) подає таку характеристику нашої загонової шляхти: *Wszystko to szlachta ruska jeszcze mało spolszczona, twardo stojąca przy swoim wschodnim obrządku, obok popów najsilniejszy filar antiunickiej ortodoksyi. Nie latynizuje się ani*

Всі ті вичислені родини належали здебільша до двох українських гербових груп — Сас і Корчак. Звідки взялися ті герби серед української шляхти досі не досліджено.

Як дуже розвелися ті українські роди вказують на те пописи шляхти в XVII в. На пописі львівської землі 1621 р. на 628 шляхтичів явилось 43 Чайківських, 34 Гошовських, 40 Витвицьких. На пописі перемиської землі (відбувались все у Медиці) 1648 р. на 1000 шляхти було 70 Яворських, 46 Кульчицьких, 36 Винницьких, 23 Билинських і т. д. Та водночас була це шляхта так матеріально підупала, що не тільки не могла на пописі явитися зі збройним „почотом“ але мало було таких, що могли особисто прибути „конно й оружно“. Напр. на 43 Чайківських тільки трьох явилось на конях, інші пішком, всі 40 Витвицьких піші. Попис львівської шляхти 1628 р. дає таку картину шляхецької бідноти. Нпр. Гриць Волчкович Ясницький з Яснищ прийшов пішком „з києм“, шл. Федор Гошовський Ключкович явився пішком зі шаблею і полгаком, Роман Гошовський замість недужого свого батька теж прийшов

polszczy swoich imion chrestnych, owszem używa ich nawet w aktach zawsze w chłopskim familiarnem zdrobnieniu, zawsze to jeszcze Leśki, Sienie, Hrycki, Fedki, Ilki, Steczki, Waśki, Jurky, Hawryły, Denki z przydomkami czyli imioniskami, Czajkowscy n. p. mają imioniska Słoninka, Berynda, Trunkowicz i t. p. Żurakowscy z przydomkami Lechnowskich, Jakobszowiczów, Josypowiczów, Jaźwińskich i t. p. (Łoziński — Prawem i lewem I т. стр. 390-91 Agr. Halickie т. 132)

тільки „з києм“, Стець Андроникович Гошовський був на пописі пішком з палашом, шл. Федор Шумлянський з Браткович був пішком „з києм“ і т. д. Часто бувало, що шляхтич припняв на мотузки свою шаблюку, бо не мав ремінця.

Нужда і незavidне становище української шляхти не давало змоги набути вищої освіти і добути якесь достоїнство чи уряд в адміністрації. І от саме та матеріальна нужда зблизила загонову українську шляхту до широких народніх мас і зберегла її перед денаціоналізацією не тільки в XVII, XVIII вв. але й до наших часів. Українська шляхта всюди маніфестує свою українську національність і привязання до своєї Церкви.

Відношення шляхти до української Церкви і національної справи.

Не всі рухи української шляхти виступають ясно і маркантно. Лишень тут і там деякі епізоди з життя нашої шляхти зазначаються живішим темпом. Коли говорити про зацікавлення релігійним рухом української шляхти, воно доволі велике. Наведемо лиш деякі для ілюстрації. У західній Галичині в XVII в., де шляхта привязана до своєї Церкви, оборонює від унії майже пів століття перемиський

єпископський престіл по смерті Копистянського (1610). Коли глядіти з теперішньої перспективи у світлі унії, що галицькій Україні принесла стільки позитивних здобутків, то більше як незрозуміле для нас, чому наша шляхта так цупко обстоювала православ'є. Проф. Грушевський та інші наші українські історики кажуть, що оборона православ'я від унії в тому часі уважалася питанням честі релігійної і національної. Бо унію спершу уважали переходом до латинства, хоч воно миналося з правдою. Саме унія особливо в Галичині зберігла нас перед денаціоналізацією і вчинила нас повновартними католиками, хоч обряду не змінили, хоч нікуди правди діти, то в тому часі перейшло багато нашої великої шляхти, особливо волинської, на польське.

Тому бачимо шляхту у боротьбі на релігійному тлі. І так король Жигмонт віддав по смерті єп. Копистянського перемиське єпископство Уніятіві Крупецькому. Та православна шляхта Західної Галичини рішуче проти того виступає. На численні скарги Крупецького король видає мандат, де вичислює всі роди шляхоцькі, які взяли участь у тій війні за перемиське єпископство. Цей реєстр доволі довгий. Те саме бачимо при обсаді львівського владичого престолу, коли іде боротьба між двома кандидатами Йосифом Шумлянським а Свистельницьким. Оба з роду шляхоцького мають за собою шляхту. Творці люблинської Унії

1596 р. Іпатій Потій, Терлецький, Рагоза це теж шляхтичі. Завзятий противник Унії це кн. К. Острожський, Мелетій Смотрицький та інші. Подвижники Унії св. свщм. Йосафат Кунцевич, митроп. Велямин Рутський — це шляхтичі.

Зі шляхти виводяться всі митрополити, багато священиків та дяків. Тому між іншими шляхта так завзято боронить того чи іншого кандидата на митрополичий чи єпископський престіл, бо бачить в тому свій становий інтерес.

Головні творці козаччини і основи під Запоріжську Січ дали українські шляхтичі, як кн. Дмитро Вишневецький — названий пізніше Байдюю. Багато заслуг для українського козацтва і національної справи вчинив шляхтич черкаський намісник Остафій Дашкевич, кн. Богдан Ружинський наслідник Вишневецького. Такий визначний провідник козацтва і і славний, неустрашимий вожд як гетьман Петро Конашевич Сагайдачний був шляхецького роду. Він походив з дрібношляхоцької української православної родини в Перемищині з гербом Побуг. Київський мемуарист (що пише спомини) Єрлич пише про нього ось як: „був він не простого походження, а шляхтич з під Самбора.” — Про нього дуже похвально, з великим признанням висказувався король Ян Собіський, що мав багато діла зо Сагайдачним. Зі шляхецького роду був славний в історії українського визвольного руху козацький, а потім всієї України, гетьман Хмельницький, зі ста-

рого шляхоцького київського роду походив гетьман Іван Мазепа, шляхоцького роду були Михайло Стан. Кричевський і Станислав Мрозовицький-Морозенко, оба полковники козацькі хоч римо-кат. обряду. Гетьман Іван Виговський наступник гетьмана Зиновія Хмельницького, це потомок шляхецької, волинської родини. Дорадником Виговського був Юрій Немирич із старої шляхецької родини. Генеральний обозний Василь Дунін-Борковський суперник Івана Мазеви виводив свій рід із шляхецької родини. Стрічаємо багато римо-кат. чи православної шляхти як Предслав Лянцкоронський та інші, що помагають та ідуть на зустріч козацьким визвольним змаганням.

Українська шляхта стає не раз масово местником кривди, не тільки клясової, але і національної, як це було не раз в Україні. І так 1509 р. іде походом на Галичину волоський воєвода Богдан. До нього пристає масово українська шляхта галицької землі. Довідуємось, що тоді приступили до нього Іванко Демидецький та Ілля Шумлянський, Іванко, Яцко, Васько Мищенські (?), Федько Дубрович, Зань Шушлінський, Сенько Витвицький, Васько й Марко Княгиницькі, Семен, Іван, Сенько й Сидор Дрогомирецькі, Сенько Балицький, Дмитро з Данискович, Григорій, Сенько, Гринча, Григор, Фича та Івасько Березовські, Івасько Пигининський (?), Андрей Луцький. Їх проголосило польське правительство зрадниками, а маєток

сконфіскувало. Але, коли господар програв війну, мусів повернути всіх людей, виведених з України. Шляхтичі повернулися, виправдались тим, що вони мусіли іти в похід, бо їх силували. Але та обставина, що якраз українці шляхтичі вірні своїй нації, знайшлися в тому поході, каже догадуватись чого іншого.

В 1648 р. в галицькій землі піднімають українські селяне, страшенно гноблені і використовувані польськими панами, повстання.

У проводі того кривавого повстання стає славнозвісний Семен Височан (мабуть зі шляхти Височанських), який зібрав 1500 селян, головну кватиру мав в Отинії, а український шляхтич Лесь Жураковський був його головним адютантом і „шефом штабу.” В тій ватазі як і в інших стрічаємо багато нашої шляхти: Грабовецьких, Голинських, Березовських, Скольських, Княгиницьких, Жураковських, Татомирів, Дрогомирецьких, Язвинських, Струтинських, Мединських, Гошовських, Попелів. Всю місцеву українську шляхту обвинувачували поляки в прихильности до повстання.

Тоді то пограбували селяне Калуш, Рогатин, Язловець, в перемиській землі збунтувався Добромиль, Дрогобич. В Дрогобичі був провідником повстання лавник міста Василь Лашкевич, який станув у проводі 2000 селян. Ограбили навіть тоді Радимно, Мостиська, а українські міщане Добромиля злучились зі селянами Арламова і сусідніми селами. В Арламові

облягали Андрія Макс. Фредра, польського письменника. У тому повстанні треба добачувати не тільки тло економічної нужди і страшної тиранії, але теж політичні обставини з масовою участю української шляхти. Самі польські історики признають тяжку неволю нашого селянства і нищої української шляхти в тому часі.

Далеко перед всесвітньою війною бачимо поворот деяких шляхецьких родів до української нації як нпр. високозаслужена для нашої Церкви і Народу родина Шептицьких — Митрополит граф Андрей Шептицький та Його брат Отець Ігумен Климентій. З родини Шептицьких було кількох єпископів і митрополитів як Атаназій, Варлаам, Лев. Блп. князь Сапіга з Більча Золотого, борщівського повіту, був знаний перед війною як щирий український патріот. Майже в кожному селі свого ключа оснував українську захоронку, спровадив Сестер Служебниць, він теж є співфундатором величавого „Народнього Дому“ в Борщеві. В нього вся служба була українська. В 1873—76 рр. голову Т-ва „Просвіта“ у Львові був Володислав Федорович, що повернув до свого народу, помер 1917 р. Його донька замужна, пані К. Малицька, віддана за діяча-українця проф. Малицького і проживає у своїх добрах у Шляхтинцях біля Тернополя.

У Великій Україні за Збручем започаткував поворот до українського народу в 1860 р.

знаний український вчений історик проф. Володимир Антонович. За його прикладом пішли інші змосковщені або спольщені роди як Новицькі, Рильські та інші. А граф Михайло Тишкевич, що був послом від української Держави (УНР) при Ватикані, повернув до нас з римокат. обряду. Він багато прислужився для пропаганди української національної справи за кордоном, на посаді посла в Берліні від Української Держави був барон Федір Штейнгель, давний і дуже популярний український діяч у Києві. До своєї нації повернув Гетьман граф Павло Скоропадський, потомок давнього українського гетьманського роду. Його син Гетьманіч Данило Скоропадський своїми останніми поїздками по Америці і Канаді своїми бравурними виступами підніс високо ідею українськодержавности між своїми та чужими, об'єднавши розбиту українську еміграцію за океаном та вніс багато підйому та відродженецького розмаху у роз'єднані ряди нашого народу на чужині. Навіть ліві витали його з ентузіазмом.

Та деякі члени давних наших українських родів при змінених політичних обставинах перейдуть в наш національний табор. Вони вже перейшлиб, якби не цькування з боку чужих чинників. Такі наставлення мені особисто відомі.

В виду того наша загонова шляхта, що є потомками прастарих, українських, боярських родів не повинна покидати свого народу, не

давати послуху ворожій агітації та не гордитись своїм шляхецтвом. У західних, краях Європи, а ще більше в американських краях, на шляхецьке походження ніхто не глядить тільки на освіту, талан, знання та характер і силу волі. Оце є рішальні індивідуальні прикмети теперішнього світу. А тому наша шляхта не повинна відлучуватись від простого українського народу, але іти разом, як це робили попередники.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1). М. Грушевський: *Історія України - Руси*, т. III, V, VI, VII, Львів 1905.
- 2). Др. М. Кордуба: *Суспільні верстви та політичні партії в Галицькій князівстві до пол. XIII в. (зап.)*. Наук. Тв. ім. Ш. т. XXXII 1899.
- 3). Липинський: *Україна на переломі*. Відень-Київ 1920
- 4). " *Z dziejów Ukrainy*, Київ. 1912.
- 5). Мрочек-Дроздовскій: *О древне-русскої й дружинь в билинах* Москва 1897.
- 6). Borkowski J.: *Rocznik szlachty polskiej*, т. I-II Lwów 1881.
- 7). Broniecki A.: *Herbarz Polski*, Warszawa 1899 т. I—XV.
- 8). Hefner: *Neues Wappenbuch des blühenden Adelsin. Königreich Galizien* — München 1863.
- 9). Małachowski P. N.: *Zbiór nazwisk szlachty* т. I — II Łuck 1730.
- 10). Kosiński: *Przewodnik heraldyczny*, Warszawa 1870.
- 11). *Poczet szlaehy galicyjskiej i bukowinińskiej* — Lwów 1897.
- 12). Gourdon de Goufflage: *Dictionaire historique des ordres de chevalerie*, Paris 1850
- 13). Łoziński W.: *Prawem i lawem* т. I — II — Lwów 1923.
- 14). *Akta G. Z. Lwowskie* т. 380.
- 15). *A. Gr. Halickie* т. 132.
- 16). *Ziemia sanocka w XV st.* т. I — II — Львів 1931.

З М І С Т :

	Ст.
Переднє слово	3
Суспільні верстви й класи в княжій добі	5
Роля бояр в Галицько-волинській державі	9
Вдержання давнього устрою	14
Польонізація українських земель і змагання українського боярства	16
Князі і пани	21
Шляхецька верства у вел. кн. Литовському	24
Українська шляхта під польською займанщиною	32
Національний склад і польонізація шляхти	40
Відношення шляхти до української Церкви і національної справи	47
Література	55
Зміст	56

1,62 (1987)

ХТО НЕ МАЄ ГРОШЕЙ

ані часу

6762

а хоче знати, що діється в світі,

той читає

== ІЛЮСТРОВАНІЙ ==
КАТОЛИЦЬКИЙ ТИЖНЕВИК

„УКРАЇНСЬКИЙ БЕСКИД“

бо цей часопис інформує про все
а крім того розважить в тих
скрутних часах, порадить
та навчить господарити.

КРИМ ТОГО, КОЖНИЙ ТОЧНИЙ
ПЕРЕДПЛАТНИК ОДЕРЖИТЬ ЩО
МІСЯЦЯ ПРЕМІЄВУ КНИЖЕЧКУ **ДАРМ.**

Замовляйте :

Адміністрація часопису

„Український Бескид“ — Перемишль — пч. скр. 145

ІРИНЕЙ О. ВІГОРИНСЬКИЙ

**ДЕЩО
ПРО УКРАЇНСЬКУ ШЛЯХТУ
(ІСТОРИЧНИЙ НАРИС)**

ПЕРЕМИШЛЬ

1938 Р